

UNIVERSITATEA DIN CLUJ
FACULTATEA DE MEDICINĂ ȘI FARMACIE

No. 362

MEDICINA ÎN MOLDOVA

ÎNTRE 1780—1800

DUPĂ
DESCRIEREA DOCTORULUI ANDREAS WOLF

TEZĂ

PENTRU DOCTORAT ÎN MEDICINĂ ȘI CHIRURGIE
PREZENTATĂ ȘI SUSȚINUTĂ ÎN ZIUA DE 1927

DE

LIVIU A. SERACIN
PREPARATOR LA CL. GYNEOLOGICĂ

1 9 2 7

TIPOGRAFIA „CORVIN”
CLUJ, STRADA NICOLAE IORGA N. 17.

UNIVERSITATEA DIN CLUJ
FACULTATEA DE MEDICINĂ ȘI FARMACIE

No. 362

MEDICINA ÎN MOLDOVA

ÎNTRE 1780—1800

DUPĂ
DESCRIEREA DOCTORULUI ANDREAS WOLF

TEZĂ

PENTRU DOCTORAT ÎN MEDICINĂ ȘI CHIRURGIE
PREZENTATĂ ȘI SUSȚINUTĂ ÎN ZIUA DE 1927

DE

LIVIU A. SERACIN
PREPARATOR LA CL. GYNEOLOGICĂ

1927

TIPOGRAFIA „CORVIN”
CLUJ, STRADA NICOLAE IORGA No. 17.

UNIVERSITATEA DIN CLUJ
FACULTATEA DE MEDICINĂ ȘI FARMACIE

Decan : D-nul Prof. Dr. MIHAIL A. BOTEZ

Profesori :

Patologia generală și experimentală	---	---	D-1	Dr. Botez A. M.
Istologia și embriologia umană	---	---	"	" Drăgoiu I.
Clinica infantilă	---	---	"	" Gane T.
" ginecologică și obstetricală	---	---	"	" Grigoriu Cr.
Istoria medicinei	---	---	"	" Guiart I.
Clinica medicală	---	---	"	" Hațieganu I.
" chirurgicală	---	---	"	" Iacobovici I.
Medicina operatoare	}	---	"	" Iacobovici I.
Farmacologia și farmacognozie	---	---	"	" Martinescu Gh.
Clinica oftalmologică	---	---	"	" Michail D.
" neurologică	---	---	"	" Minea I.
Medicina legală	---	---	"	" Minovici N.
Igienă și igienă socială	---	---	"	" Moldovan I.
Radiologia medicală	---	---	"	" Negru D.
Fiziologia umană	---	---	"	" Nițescu I.
Farmacia chimică și galenică	---	---	"	" Pamfil Gh.
Anatomia descriptivă și topografică	---	---	"	" Papilian V.
Clinica oto-rino-laringologică	}	---	"	" Predescu-Rion I.
Clinica stomatologică (supl.)	}	---	"	" Predescu-Rion I.
Clinica dermato-venerică	---	---	"	" Tătaru C.
Chimia biologică	---	---	"	" Thomas P.
Clinica psihiatrică	---	---	"	" Urechia C.
Anatomia patologică	---	---	"	" Vasiliu T.

JURIUL DE PROMOȚIUNE

Președinte : D-nul Prof. Dr. I. Moldovan

Membrii :	}	D-1 Prof. Dr. Minea Ioan
		" " " Botez A. Mihail
		" " " Tătaru Coriolari
		" " " Papilian Victor

Supleant : D-1 Doc. Dr. Bologa Valeriu

Prefață.

Înainte de toate țin să aduc mulțumiri sincere Domnului *Prof. Dr. I. Guiart* pentru faptul, că a binevoit a-mi da un subiect de teză, atât de prețios, pentru cunoașterea stării sanitare a țărilor noastre în veacul al XVIII-lea. Nu voi putea uita nici odată lecțiile d-sale de istoria medicinei atât de magistrale, în care am învățat să înțeleg medicina de azi ca un produs firesc al frământărilor atâtor capete luminate.

Datoresc profundă recunoștință foștilor mei profesori, cari în decursul anilor de studii universitare mi-a dat și mie o parte din vastele D-lor cunoștințe, ca să mă pot feriți pe căile grele ale vieții.

Mulțumesc foarte mult D-lui Docent *Dr. V. Bologa*, care în timpul cât am lucrat aceasta teză mi-a pus la dispoziție izvoarele necesare din domeniul istoric.

Despre timpul care l-am petrecut ca preparator la Clinica Ginecologică și Obstetricală din Cluj, de sub conducerea D-lui *Prof. Dr. C. Grigoriu*, voi purta cele mai plăcute amintiri.

Nu pot incheia aceasta prefață, fără a-mi exprima cel mai profund devotament, Dnilor: *Prof. Dr. Döderlein*, director al clinicei ginecologice și obstetricale din München; *Prof. Dr. Péhám*, director al clinicei gin. și obst. din Viena și Dnilor *Prof. Dr. Erlach* director și *Docent Dr. Franz*, vicedirector al hospitiului de femei „Maria Theresia“ din Viena, pe care și l-au câștigat acești savanți ai artei obstetricale prin dragostea și binevoitoarea lor demnitate, cu care m-au primit și ținut în serviciile lor, ani dearându-l.

Cuvintele sunt slabe pentru a putea exprima indeajuns mulțumirea, care o aduc mult iubitorilor mei părinți, cari cu cele mai mari jertfe, duse de multe ori până la abnegație, m-au susținut la Universitate, înconjurându-mă pururea cu toată dragostea lor părintească.

Viața și opera doctorului Andreas Wolf.

Andreas Wolf, născ. la 13 Octombrie 1741 în Cristianul Sibiului (Grossau) a urmat studiile la Liceul din Sibiu, unde cu mare talent și-a însușit limba română, ceea ce i-a fost de mare folos în timpul când a devenit medic la familia *Scarlat Sturdza*, la Iași. Fiind un talentat pianist — avea și compoziții cu textație proprie — a reușit să fie rector al școlii săsești triviale (un fel de școală medie) din Cislădie. Acest post îl ocupase timp de 7 ani, începând din anul 1767. Abia la etatea de 33 ani, adică în anul 1774, a început studiile de medicină la Facultatea din Viena, unde a urmat 3 ani. De aici a trecut la Tyrnavia (Nagyszombat, prima universitate în Ungaria) și a terminat acolo, după ce a urmat și studii în Erlangen, obținând diploma de doctor în medicină. Se reîntoarce la Sibiu în anul 1777, unde practică medicină până la 1780. Referitor la activitatea lui profesională din epoca aceasta ne căm lipsesc date. La anul 1780 (*N. Iorga: Istoria literaturii române în Secolul al XVIII-lea Vol. II. p. 29*), ca doctorul lui *Scarlat Sturdza* însoțește pe soția acestuia, pe pacienta sa, *Domnița Sultana*, într'o călătorie de mulțămire la Neamț, trece la București în 1784 și pleacă de acolo păgubit de boierul Drăgănescu și aproape otrăvit de un bucătar țigan din Târgoviște, în August al aceluiași an. "Amănunte găsim într'o scrisoare a lui *Chenot*, din cari reese cum a ajuns *Wolf*, în 1780 la Iași. Cf. „Arch. Ver. Sieb. Landesk“. N. F. Vol. 31 April 1903 și *T. G. Bulat* în „Rev. Istor“ XII. 1926 No. 4—6, pag. 90—92. *Alexandru Moruzi* având fca sa suferindă de histerie, ea a fost tratată scurt timp de *drul. Chenot*, care în 1780 fiind reținut în Ardeal, propune lui *Bruckental*, la cererea lui *Moruzi*, de a i se tri-

mite un alt medic, pe Dr-ul Wolf. *Andreas Wolf* pleacă la Iași, unde devine medicul lui Scarlat Sturdza, soțul fiicei lui Moruzi. (*N. Iorga*), „Istoria Literaturii Române în Secolul al XVIII.“, Vol. pag. 38, „Invazia și instalarea străinilor continuă. Vin doftori cari fac cronostihuri ca Wolf, un oaspete care nu părăsi mult timp Moldova, alți diplomați ai țărilor străine ca *Pluck*, *Hesse*, care introduce vaccinarea în Moldova supt *Alexandru Moruzi*, *Fröhlich*, vaccinatorul principatului etc.“ Doctorul *Wolf*, stă în Moldova mai mulți ani cu mici întrepreri, din 1780 până la 1782, apoi din 1788 până în 1789, stă apoi 10 luni în anul 1794 și în sfârșit doi ani dela 1795 până la 1797. În acești ani și-a câștigat o bună reputație pe lângă o imensă avere și tot în acest timp i-a reușit a cunoaște bolile, starea sanitară a populației române din Moldova, despre cari ne dă cele mai precise date contemporane în lucrarea sa tipărită „*Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstentums Moldau*“ și anume Part. I. Cap. V. (Sibiu, Hochmeister, 1805).

Dela 1797 încoace trăește în Sibiu; continuă practica medicinei, dar cu inaintarea anilor, devenind tot mai des atacat de accese reumatice și în fine de cefalee continue, se retrage cu totul din viața socială, venind în contact cu pacienții numai prin scrisori. În timpul acesta își dedică toată activitatea literaturii științifice, ocupându-se și de diferite lucrări proprii, pe cari le-a tipărit după cum se va vedea mai jos.

În anul 1799 a fost numit corespondent la societatea Regală de Știință a Britaniei Mari din Göttingen. La 17 Aug. 1812, în etatea de 71 ani, a încetat din viață la Sibiu.

Lucrările lui *Andreas Wolf* după: *Trausch*, „*Schriftsteller-Lexikon*“ Volum III. Brașov 1871, sunt următoarele:

1. De Vecte Roonhuiziano, dissertatio inauguralis. Tyrnaviae 1777. 8. Vol. 24 p. (Teza de inaugurare)

2. Scrisori către Franz Iosef Sulzer, date la Iași, 27 Decembrie 1781 despre metropoliții Moldovei, pe lângă o listă nominală a acelora din 1401—1781. (În Istoria lui Sulzer despre Dacia Transalpinică. Viena 1782 III. 503—507.)

3. Siebenbürgisch-Sächsische Hochzeitsverse. Sibiu 1792 8°, 13 p.

4. In „Siebenbürgische Quartalschrift:“

a) Über einige erhebliche Hindernisse der Gesundheit in Siebenbürgen und besonders in Hermanstädter Bezirke. III. 208—240.

b) Ein Wort über Faschingskrankheiten. IV. 59—88.

c) Was ist von der Oeleinreibung, als einem neuentdeckten Heilmittel gegen die Pest zu halten? Und wie muss dieses gebraucht werden? VI. 85—148 și 193—218. (A apărut și în extras în Sibiu 1798 8° 79 p.)

d) Über den bei Lebelang neuentdeckten Wasserbrunnen nebst einer chemischen Analyse desselben. VI. 265—279. (Extras Sibiu 1798 8° 15 p.)

5. Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstentums Moldau. Sibiu, la Mart. Hochmeister, K. K. priv. Dikasterial Buchdrucker und Buchhändler, 1805 partea I. pag. XVI. 286. Partea II. pag. XVI. 226. Nebst Autorenregister, pag. 227—235 und alphabetischem Sachregister pag. 236—260.

În lucrarea sa despre Moldova e un capitol întreg închinat stării sanitare a țării (Partea I. Cap. V.) Deoarece Wolf a fost medic și încă, pe cât se pare, un practician bun și savant de seamă, acest capitol este unul din cele mai importante izvoare pentru cunoașterea trecutului medical al țărilor noastre. Pentru importanța sa îl redăm în traducere în cele ce urmează, căutând totodată a stabili echivalentul modern al terminologiei și noțiunilor medicale arhaice redată de Wolf.

Boalele Moldovenilor.

**Traducerea capitoulului V. din partea I. a cărții lui Wolf
despre Moldova.***

Cu foarte mare greutate mi-a reușit a stabili atât bolile cât și cauzele lor în această țară, pentru că poporul era obișnuit să spună cele mai strălucite povești, cari adesea nu se țin de aceea ce e esențial în descrierea boalei. Atât Grecii, cât și Moldovenii au fost fideli în poveștile lor proverbului: dintr-un țânțar face un armăsar. În cazurile acestea trebuia să te sprijinești mai ales pe semiologie și cu toate acestea nu era ușor a stabili etiologia boalei. Primele manifestări ale unei boale adesea erau într'atât de complicate prin tratamentele și intervențiile șarlatanilor și a felcerilor (Bartscherer), ceeace aducea cu sine sau agravarea boalei, la care nu se mai putea ajuta, sau se constituia o boală cu totul nouă, ceeace încurcă și pe cel mai bun medic. Chiar și la boalele epidemice, unde cauzele erau generale, se puteau totuși observa o mulțime de variații și era foarte necesar a se ține seamă că gradul diferit de sensibilitate a oamenilor dă la aceleași cauze externe adesea boale diferite sau cel puțin diferite simptome, și că în consecință aceleași cauze nu își au întotdeauna și aceleași efecte.

Atmosfera din jurul Iașilor plină de exhalățiile bălților Bahluiului, o poliție neatentă; bucătarii — de regulă țigani — murdari; după zile lungi de post, consumarea prea lacomă de carne; abuz de prea multă cafea și dulceață; în general

* Notele sunt cele originale ale lui Wolf. Noi ne abținem dela orice comentariu în cursul traducerii, pentru a le da în ansamblu în capitolul viitor.

o dietă foarte neregulată; prea multă ședere pe sofa,* ca urmare prea puțină mișcare corporală; prea mult dormit; guvernare despotică, care deștepta multe afecte și patimi și dădea ocaziune la multe cauze de boli morale. Aceste câteva cauze principale amintite sunt în stare a provoca o mulțime de boli. A face un tablou amănunțit despre acestea — nu este locul aici. Mai departe în schimb mă voi mărgini la descrierea celor mai frecvente boli, din punct de vedere fizico-medicinal, ceace cred că nu va fi inutil.

α) Boalele sporadice.

Dintre aceste boli este cea mai frecventă *Apoplexia*, (Turcește: Damlah), de al cărei atac neprevăzut toți pletoricii, („Kurzhalige Pithogastrus“), mai mult ca alții, aveau a se teme, dacă pe lângă aceea duceau și o viață neregulată. *Hidropizia* care aici este mai ales de caracter bilios, sau ca urmare a constipației măruntaielor abdominale, s-ar putea dese ori cu mult noroc vindeca în aceasta țară, dacă pacienții imediat la începutul acestei boale periculoase s-ar prezenta unui medic cuminte. *Boalele gutoase*, sunt rare; pacientul chinuit de aceasta afecțiune cronică, se lasă tratat de pseudo-medici („Afterärzte“) atâta timp, până când rigiditatea și contracturile a tuturor articulațiilor fac din el cel mai nenorocit infirm. Bolnavi de *podagră* — nu am avut nici un caz în toată țară. Mi-au povestit însă boieri nobili, că unul dintre ei a suferit în mai multe rânduri de aceasta boală. Scurt timp înaintea unui acces a ofensat pe Voevod. Acesta, în

* Sofaua la o înălțime de un picior și 3—4 țoli dela dușumea este construită din lemn, și acoperită la boieri cu țoale de lână, covoare frumoase și perini mari prețioase. Pe lângă toate ferestrele în fiește care cameră și în toate sălile se găsește această „sofă“ pe care, șezând ori fiind culcat, se poate vedea tot ce se petrece pe stradă. Pe acest loc de onoare se face primirea tuturor persoanelor nobile. Foarte des se obișnuște (de altfel acesta e un obicei turcesc), a se mânca pe aceste sofale, apoi a se fuma după masă și tot aci a se culca.

mânia lui, a lăsat să aducă la curtea sa pe acel bolnav, care se afla chiar în paroxismul atacului și a poruncit se i se dea 200 bețe pe tălpi. Teribil! Totuși prin aceasta s-a vindecat podagra și bolnavul n-a mai avut accese.

Diareea și disenteria, sunt cauzate mai cu seamă la persoane slabe, de întrebuințarea prea deasă după zile de post, a mâncărilor grase pregătite din carne de oaie; poamele crude, cari aici se mânâncă chiar și de prinți și prințese, pot fi considerate deasemenea drept cauze principale; și ce poate da mai multă ocaziune, ca aceasta boală să devie epidemică? — *Colici* sunt foarte rare, poate din cauza mâncărilor pregătite cu uleu?

Și mai rare sunt în aceasta țară *anomaliile nașterilor*, fapt care mi-a atras îndeosebi atenția. Probabil este acest mare noroc datorit portului femeesc. Femeile de aicea poartă haine foarte largi, începând încă din copilărie, astfel că trupul nu găsește obstacole în timpul desvoltării; în cea mai fragedă copilărie să obiciunesc a șede turcește, ceace încă poate avea un efect favorabil asupra sudurii oaselor pubiene și a restului de oase cari formează bazinul; femeile nu iubesc dansuri nebune, teribilul dans „Langaus“ care a omorât nu puține fete în Sibiu, este acestor femei Moldovene cu totul necunoscut. În timpul gravidității se feresc de orice mișcare sau muncă brutală. La orice naștere, dacă era chemată chiar și cea mai mizerabilă moașă, ea își putea câștiga un renume mare, la caz că nu dădea greș cu intervenția ei în perioada expulsării placentei și nu forța aceasta înainte de timpul fixat de natură. Înainte cu 24 ani a născut Doamna de atunci al 14-lea copil în mod normal. Moașa a făcut extracția placentei înainte de vreme, ceace a dat loc a doua zi la mari hemoragii. Fiind eu chemat, am aflat câteva resturi placentare, cu miros fetid, pe cari natura voia să le elimineze cu ajutorul sângelui curgător; îmediat după îndepărtarea lor hemoragia a putut fi sistată cu mijloace ușoare.

În primii trei ani de petrecere în Iași am avut ocazie să asist la un singur caz de prezentație pelviană. Prostia moașei a făcut-o să considere partea antemergătoare drept

față mostruoasă a copilului. Spaima nebazată a moașei a mărit și frica mamei, astfel că durerile de facere au încetat. Ajungând eu la această naștere, am reușit cu puțină oboseală să scot copilul și spaima a dispărut.

Febra puerperală e foarte rară. Mai dese sunt însă hemoragiile post partum și febra de lactațiune.

β) Boalele epidemice.

Ele au în Iași și împrejurime un caracter foarte grav, ceea ce aduce pe medicul practician în situații neplăcute. *Boalele febrile* au în general un caracter nervos; *febra putridă* și *febra nervoasă* nu sunt prea rare la țară și aci mai des la șes unde se găsesc multe mocirle și lacuri de cât în regiuni muntoase. *Febra bilioasă* în Iași apare fiește care an. De regulă în luna Iulie; durează toată toamna până la finea lui Noembrie. Dacă aceste cazuri sunt tratate bine, atunci se vindecă în 14, cel mult 21 de zile; în caz contrar sau trec în formă de *febră putridă* sau în cea de *febră quartană*, cari după aceea, în urma obstipației glandelor abdominale și a alimentației proaste în timpul de post, durează foarte lung timp și sunt greu de vindecat.

Erizipelul se observă numai sub formă epidemică și este mai totdeauna în legătură cu materie bilioasă. În unii ani ia forme periculoase și localizându-se la cap, transformă acela într'o tumoară teribilă. În cele mai multe cazuri bolnavii acuză la început vărsături și dureri de cap, călduri topice, puls mic și multe delirii. Dacă nu se chiamă medicul la începutul boalei și bolnavul pierde vremea (după obiceiul de aicea) cu șarlatani, părțile inflamate trec sau într-un stadiu purulent sau în cangrenă; apoi tumoarea se coboară spre piept, de aici se aruncă pe plămâni și omoară bolnavul pe neașteptate.

Reumatismele să găsim la acest popor în cursul întregului an. Cauza este ușor explicabilă. Peste iarnă poartă 4—5 bucăți de bundă pe corp și cu mult înainte de a sosi

vara, observi tineri coconași îmbrăcați cu ce'e mai ușoare haine, făcând plimbări și călărind, iar bătrânii inhăinurați, cu corpul transpirat, șed pe sofa la ferestrele deschise, lă-sând să-i răcorească curentul; dese ori cu capul desvălit, ba chiar goliți de haine, joacă cărți. Astfel se nasc nu numai afecțiuni catarale ci și diferite afecțiuni reumatice, care în multe cazuri se transformă în febre nervoso-gastrice. Pălării căptușite cu blană („Ișlicuri“ N. trad.) să poartă în toate anotimpurile. Ajung boierii în fața Domnului, atunci trebuie să-și ție capul asudat tot descoperit. În consecință aproape nu vezi boieri care să nu poarte bumbac în urechi, pentru a împlânzi puțin durerile reumatice.

Epidemiile de vărsat (Variola), cari în Moldova bântuesc tot la 3—4 ani, pretind multe jertfe și omoară nenumărați copii, mai ales la populația din jurul Iașilor, care e expusă evaporărilor fetide din mocirlele Bahluiului și locuiesc în colibe foarte joase. Dacă această boală asasină chiar nu poate omorâ pe ori cine, totuși lasă în urmă ei mulți infirmi, cecece a determinat populația mai acum 24 ani să primească în mai toate orașele principale cu multă pricepere variolizarea. Cu atât mai bucuros au primit acum Moldovenii și vaccinația atât de bine făcătoare, introdusă cu un an jumătate în urmă, de bravul medic de curte al Domnului, Dr. *Hesse*. Fapt pentru care poporul Moldovei nu poate mulțumi nici odată în deajuns cumintelui săi voevod *Alexandru Muruzi*. Acesta a fost foarte isteț atunci când și-a ales de medic de casă un Neamț, că dacă ar fi adus în Mo'dova un Archiatros grec, cum l-am cunoscut în Muntenia, ar fi fost prea mândru pentru a da dovadă de nobila iubire a deaproapelui față de Moldoveni. Voevodul binefăcător a angajat pentru executarea vaccinării folositoare în potriua gravei epidemii de vario'ă pe *Fröhlich*. Acesta la rândul său făcea vaccinările cu totul grătit. Presărarea copiilor noi născuți cu sare, folosită în Moldova ca un mijloc preventiv inpotrivă variolei, n-are nici o valoare. Un medic grec, *Andree*, introdusesese acest obicei aicia acum 36 ani și, deși e urmat cu sfințenie până în ziua de azi, totuși acești copii se infectează cu viru-

șul variolei tot atât de des ca și cei din țările unde nu se obișnuiește sărarea copiilor după naștere.*

Erupții miliare se găsesc foarte des în aceasta țară. Moldoveanul se numește cu drept cuvânt numai atunci fericit dacă a trecut peste ele. Căci el știe atunci sigur, că nu mai e supus acestei erupțiuni pe care o numește „Bubat mic”. Numai astfel de bolnavi fac excepție, la cari erupția miliară apare ca un simptom grav.

Morbili nu obvine în Moldova, *scarlatina* foarte rar.

Inflamația plămânilor (Peripneumonie) obvine numai când vremea a reș, la persoane cari fiind ocupate de diferite afaceri, nu se îngrijesc de pieptul lor. Mai ales s-a întâmplat asta la Iași în luna Februarie și Martie 1781. Dacă pulsul este plin, atunci este indicată veneseția, care adesea trebuie repetată de 2, 3, 4 ori, și cu puțință la începutul boalei. Semne, că boala a înaintat și începe a fi purulentă, sau chiar gangrenoasă, contraindică această intervenție, fiind prea târzie; dar se poate întrebuința alte substanțe medicamentoase; totuși în acest caz soarta bolnavilor, la cari veneseția a fost neglijată, e tristă. Dacă pulsul deja în primele zile era slab, fața palidă, mâinile reci, veneseția nu se mai poate face, însă se poate aplica vezicatorii pe regiunea cu junghiurile dureroase. La unii dintre acești bolnavi eram nevoit să aplic ventuze sau lipitori, mai ales la copii, pe partea suferindă. Chiar clisme răcoritoare și emoliente, comprese călduțe erau necesare. Pe lângă aceste mijloace aplicam și metode anti-flogistice; ca rezultat aveam salvarea bolnavului. Camforul nu să putea administra decât după veneseției repetate, când era de mare folos: Domolea nervii, combătea stazele și grăbea criza, mai cu seamă la călduri mari, amestecat cu salitră și administrat în doze nu prea mari. Erau la Iași câțiva încăpăținați medicaștri, cari nu voiau să facă veneseție la

*) Propunerea Dlui *Riem* (în „Physikalische Monats-Quartalschrift“ Februarie 1787, Dresda și Leipzig) de a spăla copiii îndată după naștere cu apă sărată ca să fie scutiți de variolă, ar avea și în Germania tot atât de puțin succes ca și în Moldova.

aceasta boală periculoasă, cauzând astfel moartea la foarte mulți oameni, deși respectivii nu cunoșteau încă sistemul Brownian.

γ) Boalele endemice.

Intre acestea se pot socoti următoarele: *Febra ungară* (ungurește „Hagymáz“), foarte frecventă. Aceasta boală este numită de moldoveni lingoare și se găsește în forma unei febre mixte nervoasă și bilioasă. La început acuză bolnavii: oboseala membrilor, frică, neliniște, dureri de cap insuportabile; dacă bolnavii delirează continuu, devin certăreți ori se duc să sară pe geam afară. Din toate aceste simptome nu rămâne decât acela că bolnavul duce mâna foarte des la cap, fața e mai mult roșie decât palidă, ochii sclipesc, iar după delirii pronunțate devin șterși și vagi. Se ivește somnolența dar nu au somn liniștit; tremurături săltărețe ale tendoanelor; limba are o culoare verde închisă, negricioasă și este uscată; urina e intensiv roșie. Pe lângă acestea pulsul e destul de regulat și aproape ritmic. Șarlatanii omoară pacienții prin venesecții, și administrare de coajă de quinquina prea din vreme. Pot asigura pe onoarea mea, fără ca să mă laud, că nici un bolnav pe care l-am tratat, n-a murit, dacă n-a fost prealabil tratat de vre-un șarlatan. Efectul cel mai bun îl aveau mijloace rezolviente și frecvente emetice; iar după curățirea corpului, vin și quinquina.

Febre gastrice obvin în regiunea aceasta mai cu seamă după posturile de 7 săptămâni, adică postul Paștilor care e strict ținut. În prima zi a Paștilor se trag clopotele foarte de dimineața. După serviciul divin, adevă 3 oare înainte de amiaza regulată, se consumă mâncări de carne și plăcinte atât de lacom, încât în cele mai multe cazuri oamenii trebuie să ia îndată medicamentele evacuatoare.* *Febrele vernal*e sunt

* Pentru prima zi de Paști am fost și eu invitat de un boier la masă. După ceasul nostru am ajuns acolo la oarele 10 înainte de masă, dar am găsit că totul era consumat și cei mai mulți erau chiar culcați. Moldovenii socotesc ceasurile dela apus de soare, care întotdeauna trebuie să fie la 12.

produsă de aerul mocirlelor din jurul Iaşului. *Febrele autumnale* au un caracter bilios cu o cacoehylie foarte pronunţată. *Reumatismul*, cu şi fără febră, se poate constata şi în afară de constituţiile epidemice, foarte des mai cu seamă în Iaşi. În aceste cazuri s'ar putea întrebuinţa cu mult rezultat peria de metal a lui *Franz Molwitz*. *Catara de piept* şi *pleurezii* dominează mai cu seamă în primăvară. *Afecţiunile hemoroidale* sunt atât de dese la ambele sexe, încât chiar copii de 3—4 ani suferă de ele. Mai frecvente sunt cele lichide (flüssige) decât cele oarbe (blinde). Chiar hemoragii hemoroidale din vezica urinară nu sunt rare. Multă şedere, consumare prea frecventă de cafea, la care şi copii sunt obişnuiţi în mod scârbos, mâncări prea sărate şi cu usturoiu,* piper şi alte arome, întrebuinţarea untului de lemn ranced, de care se servesc şi la clisme, deoarece oleiu de in nu se găseşte în toată ţara, folosirea prea des de suppositorii iritante şi spălarea zilnică a anusului cu apă caldă, toate acestea sunt cauzele boalei.

Epilepsii sunt mai dese la femei decât la bărbaţi. Cauzele sunt: Excese, onanie, spaimă bruscă, etc.; din noroc sunt formele simpatice mai frecvente decât cele idiopatice. Floarea *Anchusa Officinalis*** a dat foarte bune rezultate la aceasta boală. Dacă esenţa acestei floare n-a avut efect asupra epilepsiei simpatice, atunci pregăteam esenţă din floarea proaspătă a *Campanulei rotundifolia*. Aceasta din urmă făcea minuni contra epilepsiei atât la copii cât şi la adulţi.

Herniile cu toate formele lor nu se găseşte nici într-o ţară atât de des ca în Moldova.

* Persoanelor ce înclină spre epilepsie, apoplexie, şi celor cholerici şi bilioşi, usturoiul le este foarte stricăcios. Aceasta am observat-o foarte des la pacienţi Moldoveni. (*S. Murray* „Arznei Vorrath“, Vol. V. pag. 131.)

** Această metodă a fost popularizată mai întâiu de doctorul *Bruz* din Viena în anul 1775, în disertaţia sa inaugurală, pag. 43; *Rec. Flor. Buglossi* recenter, collect. M. III. Infunde sp. d. foece vini parat Lib. J. — Vitro probe clauso macerentur per triduum. S. Sumat vase inclinato omni mane *Cochl. J.* — Tot astfel am pregătit şi eu esenţa mea din *Flor. Campanul. Rotundifol.*

T. Brăşie

Boala Rachitismului; în Anglia (unde s-a ivit mai întâiu 1612—1620 în Somerseth) proporțional locuitorilor nu poate fi mai frecventă ca în Moldova. Aproape la nici o casă de boieri nu lipsește. Cel puțin unul dintre 3 sau 4 copii este atacat de aceasta boală și mai cu seamă de forma „Rachitis completa“.

Scrofuloza este în Iași tot atât de răspândită ca la sate. Pe lângă toate cercetările minuțioase nu am răușit să găsec alte cauze mai apropiate a acestor două boli (Scrofuloza și rachitism) decât materia de blenoragie a bărbatului și a femeii. Dacă însă lipsea la tată și mamă, găseam la doică scurgerea albă venerică. (Eu vorbesc aici numai de Moldova). Dacă se apropie aceasta afecțiune acelei de natură venerică, atunci ușor se poate vedea ce creștere mizerabilă vor avea copii și ce urmări triste vor avea aceștia pentru generațiile viitoare. Acești copii sunt de regulă într-o stare cachectică.

Surgerea albă este atât de deasă în toată țara, în cât majoritatea femeilor o crede ca urmare naturală a conviețuirii cu bărbatul. Dacă aceasta necurătenie cauzează dureri, femeile se tratează la câte o babă, atât de prost, încât unele ajung la indurația mitrei, altele la sterilitate și menstruație neregulată și dureroasă.

Atrofiile. Copii se topesc pe întreg corpul la boala aceasta. Devin slabi, cu o culoare palidă, cu abdomenul balonat și dur, care de multe ori dă la palpație senzația de noduri. Acuză sete și febrințeli; pretinde mâncări contrare acestei stări. Sunt sau constipați sau chinuiți de scaune diareice, care îi slăbesc. De rare ori este omul fericit de a salva un astfel de copil, pentru că mamele și doicele de obicei fac ceea ce medicul cuminte a interzis.

Vermii. De aceasta boală suferă copiii și adulții în Moldova cu mult mai mult ca în alte țări civilizate. Afară de oxiuri și ascarizi sunt și teniile foarte dese. Poporul le numește „Fapta“, iar bolnavii dela sate care le poartă, cred că au broaște sau șerpi în abdomenul lor. În 1796 am răușit să fac băiatul de 4 ani al unui boier să elimine o tenie de 5 stânjini de lungă. Mulți adulți cad din aceasta cauză în

epilepsii. În 1780 am întâlnit soția unui boier dela țară care de 10 ani suferea de epilepsie. În acești 10 ani a născut 10 copii, dintre cari 4 trăiau și erau complect sănătoși. Am cercetat foarte minuțios după cauza acestei boli, însă fără rezultat. Semne de vermi nu s-au găsit. Am probat cu mijloace antiepileptice, încercate de alți 13 colegi înainte de a pierde nedejdea în ajutorul ce îl pot da bolnavei, am recurs la mijloace contra vermilor. Acestea le-am administrat 14 zile de rând fără rezultat; n-am desnădăjduit, ci am continuat aceasta cură de evacuare. Deodată se prezintă soțul bolnavei cu ochii scăldați în lacrimi de bucurie, mă conduce la soția sa, unde spre mirarea mea mare constatai în vasul de noapte, că femeia a eliminat o mulțime de vermi mie necunoscuți; aveau formă de omide păroase, cu 2 puncte roșii acolo unde la alți vermi sunt ochii, inapoi erau obtuzi și nu mai lungi decât $\frac{1}{2}$ țol; grosimea ca o peană de scris, culoare cenușie.

Importanța tratamentului de reculegere a bolnavei nu l-am uitat. Pacienta a rămas după aceea sănătoasă, astfel că eu în 1797 am întâlnit-o în cele mai bune condițiuni.

Erupții cutanate. Cea mai frecventă este leziunea numită de greci ἐρπηξ ἐσθιόμενες Turcii o chiamă Tusslübalgam; e un flux sărat (Salzfluss). Aceasta leziune apare pe mâini și picioare, în urma resturilor de afecțiuni venerice, cari toate sânt aproape incurabile. Și restul din aceasta grupă se găsesc foarte des: Herpes miliaris, serpigo pustulosa și sifilitica.

Hypocondriaci și femei *histerice* se găsesc la țară foarte rar, cu atât mai des însă în orașul de reședință. Aproape la toți acești bolnavi se poate spune că suferă de „Grillenkrankheit“, hipocondria vago, după cum i-a zis Kant, marele filosof dela Königsberg;* la o parte din bolnavi se constată hipocondria topica (Hypocondria intestinalis). Cauzele acestor boli atât de neplăcute pentru medic, în țara aceasta se pot

* *Hufelands Journal d. prakt. Arzn.* vol. 3, pag. 717.

împărți în cauze morale și trupești. Cauzele morale: luxul și urmările lui, viață neregulată, lenea, creștere imorală, trufie, aviditate, dor de răzbunare, speranță zădarnică și neîmplinirea de dorințe, frica de întâmplări rele în viitor, credinți deșarte și necredința, muștrări de conștiință etc. Cauze fizice: Hipersenzibilitate, și hiperescitabilitate, cari de regulă stau în legătură cu slăbiciunea părților solide; neregule în abdomen, de ex. atonia stomacului și a intestinelor, infarcte, obstrucțiuni, vermi, hemoroizi. Pe lângă toate acestea mai întervin cauze generale: Clima nefavorabilă din jurul Iașilor, mâncările prost pregătite și consumarea peste măsură de dulceață și băuturi alcoolice, viața sedentară, prea mult coit. Femeile fac uz de suliman* peste măsură, cece face o impresie proastă asupra nervilor și cu timpul transformă fața cea mai frumoasă într-una nemaipomenit de urâtă. Și cât nu mai contribue la aceasta boală tratamentul miserabil al febreilor? Eu cred că o guvernare mai precisă ar înlătura multe cauze ale hypocondriei.

Somnul de după masă. Acesta deși nu aparține boalelor, totuși este un rău endemic și cauzează la acest popor prin abuz ca și obiceiuri de *altcum folositoare*, multe boale. Dacă găsim aci atâți oameni peste măsură îngrășați, incapabili de orice exercițiu spiritual mai subtil; dacă vezi atâtea trupuri leneșe; când chiar adolescenții nu au nici o aplicare pentru învățarea științelor utile; când oameni cu tendință spre hypocondrie și histerie atât de des sunt tratați fără succesul dorit; dacă se ivesc pe neașteptate atâtea apoplexii; toate acestea se pot atribui, în legătură cu alte cauze și somnului peste măsură. În general își doresc acești oameni o viață lungă, ca apoi să poată petrece ce mai mare parte din ea în somn. Cum s-a terminat prânzul, cam pe la ora 1, se consumă mai înainte câte un păhar de rachiu, lichior

* Moldovencele mai toate își vopsesc fața cu fel de fel de suliman, Grecoaicele aproape toate sunt obișnuite să-și coloreze sprâncenele și marginile superioare și inferioare ale pleoapelor cu un praf negru. Acesta îl aduc din Constantinopol, și propabil este compus din: Antimon alcoolizat și gogoășe de ristic.

sau arac, apoi se aprinde pipa și se caută sofaua. Tot acești oameni s-au mirat auzând că mie nu-mi convin aceste obiceiuri de lene. De câte ori cercetăm bolnavi în timpul de după masă și îi găseam hârcăind, împreună cu îngrijitorii lor, mă supăram. Bărbății, femeile, copiii, servitorii, până și păzitorii caselor, stăteau la locurile lor ca într-un fel de letargie, trântiți până la ora 4, când apoi preoții chemau din toate turnurile cu toaca la biserică, la chindii, deșteptându-i astfel.*

ð) Boale contagioase.

De mai mulți ani încoace suferă acest popor foarte mult în urma *sifilisului*, care boală are urmări grave asupra generațiilor viitoare. Vasul acestei Pandore s-a deschis mai larg în orașe și târguri decât la țară. Mamele din familii înalte și mijlocii, nu-și alăptează copiii, ci numai cu doici, cari aproape toate sunt infectate de veninul veneric. Ceace urmează se poate închipui. O pornire a comunității, o grijă de a stăvili întrucâtva acest rău atât de stricăcios, nu se poate găsi; sgârzenia generală oprește măsuri polițienești binefăcătoare împotriva acestui dușman, cari nimicește în secret. Nimeni nu se interesa decât numai în cazuri individuale, ca să fie tratat de medic ori șarlatan; dar din interes general de a se extirpa acest venin contagios, spre binele poporului, nu avea nimeni grijă. O mulțime de coconasi, dorind a duce o viață plină de desfătări, mi-au cerut sfaturi și mijloace preservative, pentru a se da atât mai liniștit exceselor. Sfatul meu era: abstenență strictă, spunându-le că nu există alt preservativ mai sigur, decât această. Chiar bărbaților dela cârma țării le dădeam acest sfat, care pentru binele

* În fiește care turn de biserică este așezată transvers, aproape de fereasta turnului, o scândură sfințită, numită toacă, care este bătută de către preoți, cu 2 ciocane, la fel ca și o tobă, dimineața și dupămasă câte un sfert de ceas; și numai după aceea se trag clopotele. Toaca trezeste atâta evlavie la acești oameni, încât la primul ei ton chiar și cele mai mizerabile femei se opresc în a păcătui și fac cruce peste frunte și piept.

tinereului n-ar fi fost atât de greu de executat. În anul 1795 am adus la cunoștință și Metropolitului aceasta tristă stare, explicându-i că și cel mai modest se poate infecta, chiar când consumă sfânta cină, dacă cumva nenorocul aduce cu sine se bea din paharul din care a băut un veneric. Sărutările pe gură și mâini încă nu pot fi astăzi atât de sigure ca pe timpuri. Acestea probabil l-a frapat, căci dănsul mi-a dat tot dreptul. Dacă vre-o moașă în acelaș timp este și o preoteasă a Venerei Vulgivate (*Χαριτύπη*) și atunci trebuie să avem teamă că ar putea infecta o mulțime de femei și copii cu virusul veneric. Aceste împrejurări sunt necunoscute în Moldova și multe femei se îmbolnăvesc de afecțiunea venerică fără să știe cum și de unde vine aceasta boală. Despre multele femei care administrează unguente, foarte căutate în aceasta țară, se poate afirma acelaș lucru. *Pederastia* care numai de câțiva ani a fost introdusă aci din Constantinopol, nu apără contra boalei venerice, cum cred homosexuali. Această pasiune jovială aduce sclavilor ei denaturați acelaș potop de mizerii ca și boala venerică chiar și dacă azi nu mai sunt supuși legeri Scantine.*

Scabia (*acarus exulcerans*, ἀκαρος ἐξελκωτικός,) aparține boalelor contagioase, cari în Moldova se întâlnesc foarte des. Medicii greci administrau ani întregi la boala aceasta substanțe purgante și așa numitele curățitoare de sânge, fără ca boala să fi încetat. Intrebuințarea externă a sulfului are rezultate foarte frumoase, vindecând scabia în 2—3 săptămâni. Foarte răspândite sunt și scabia seacă, umedă, și venerică. În majoritatea cazurilor bolnavii se infectează dela jidani. *Scabia sifilitică*, a cărei ulcerării cauzează mai mult dureri decât mâncărime, e tratată de șarlatanii de aci atât de prost, încât aceste ulcerării trec dela mâini și pe față.

* „Scantina lex“, era o lege pe care a dat-o *Scantinius Aricinus*, contra acelor, cari se foloseau la acte sexuale de băieți, sau făceau altfel de rușini cu alții din același sex. Pe acestia îi pedepseau cu 10.000 sestertii, sau 250 taleri; iar Legea Iulia îi comdamna chiar la moarte. (Vezi: Real. Schul — Lexikon al lui *Hederich*, Lit. S. pag. 2453 Leipzig 1717, 8—8.)

Hydrofobiile nu le-am văzut în Iași, apar însă câte odată la țară, mai ales la oameni mușcați de câini sau lupi turbați. Moldovenii foloseau împotriva acestor boli numai lemnul de tisă,* din care își rad cu cuțitul un praf, pe care îl iau în mari cantități cu apă, sau își taie ca și Galițienii** bucățele mici din acest lemn, pe care le fierbe în apă și întrebunțează acest decoct ca un mijloc preventiv. Metropolitul Iacob m-a asigurat că aceste mijloace a fost întrebunțate de Moldoveni atât la oameni, cât și la animale, contra hydrofobiei, cu mare succes.

Ciuma. Aceasta boală groasă face multe ravagii în Moldova, mai ales între populația săracă dela țară. Miasma este adusă întotdeauna de comercianți turci și greci din Turcia, cum am amintit-o în volumul II. al acestei cărți. Dacă aceasta țară năpăstuită va avea cândva norocul de a fi supusă unei dominațiuni mai puternice și mai atente, de bună seamă că s-ar lua măsuri mult mai raționale pentru a apăra populația de acest dușman ucigător, nu ca acum; familiile acestei țări, care acum de veacuri sunt apăsate de cupiditatea despoților și decimate de acest contagiu, — în câțiva ani s-ar pomeni în strălucirea fericirii, în care n-ar mai putea fi urmăriți nici de ucigași trupești și nici ai sufletului.

* Această „tisă“ nu este altceva decât *Taxus-bacatta*, Linn. (Eibenbaum), care crește și în Transilvania, mai cu seamă în jurul Bistriței și este foarte cunoscut. Ungurii îl numesc Tiszafa. *Dioscoride* și *Pliniu* descrie acest lemn ca foarte veninos, — ar fi chiar periculos să stai sub umbra lui, — asta o știe ori care botanist învățat. Că frunzele acestui lemn provoacă mari stricăciuni la animale, adevăresc și scriitorii mai noi, (vezi: *Oeconom. und Cameral. Sammlung*, Schreber, partea IV. pag. 253). Că fructele roșii de *Taxus* au otrăvit mortal pe un băiat de 5 ani, spune *Selle* în *Beiträge zur Nat. und Arzneiw.* Partea I. pag. 2; — că însă lemnul acesta luat de Moldoveni sub formă de praf ori soluție să fi avut drept urmare vre-o intoxicație nu mi s-a ivit nici un caz.

** Vezi „*Hufelands Journal*“ vol. 8., p. 4., pag. 31., unde d-l. profesor *Hildebrandt* din Lemberg scrie despre aceasta.

Medicina publica.

În Moldova aducea cu sine fiește care voevod câte un medic de curte din Constantinopol. Acești medici obțineau titlul de Archiatros al Casei Princiare, dar dânșii tindeau să devină Protoiatros peste toți medicii orașului. De obicei acești venetici erau de origine Greci. Primeau la lună o leafă de 500, ba chiar 1000 piaștrii, iar ca servicii făceau mai multe șarlatanerii, decât să aducă folos lumii din oraș. N-am văzut în toată Moldova și Muntenia să fi fost unul dintre ei medic, cum se cade. Cel mai bun dintre ei abia știa atâta medicină, cât știe un ajutor de farmacie în Germania.* Dar cum s-ar putea altfel, când acești idioți, sau fac ucenicie la vre-o farmacie, sau stau în slujba vre-unui medic câțiva ani ca servitor, pentru a trece pe urmă la vre-o academie italiană, unde învață limba, își copiază rețete pentru totfelul de boale și se întorc pe urmă la Constantinople. Dacă îi reușește vre-unuia dintre acești șarlatani să facă cu succes o climă la nevasta vre-unui dragoman, e făcut îndată medic de casă; iar dragomanul reușind să capete vre-un principat îl aduce cu sine ca medic de curte. Apoi acest șarlatan câștigă în

* Pentru a dovedi cât de sărăcăcioasă era pregătirea acestor medici greci, să-mi fie permis a aduce un singur exemplu. Un prințisor în etatea de 6 ani se în bolnăvi de febră acută în anul 1780. Medicul de Curte, *Testabuza*, poate a observat pericolul și s-a anunțat el însuși de bolnav. A fost chemat apoi un alt medic Grec, *Costa*, care declară boala ca una cu totul ușoară, fără pericol și asigură restaurarea prințisorului în scurt timp. Boala însă a luat un mers prost, ca racul cu coada înainte; astfel Curtea Domnească forțată de împrejurări a trimis trăsura după mine, în care sosind eu la miezul nopții, am găsit prințisorul luptând cu moartea. *Costa*, care mai avea puțină nădejde de însănătoșare, mi-a făcut istoricul boalei cum urmează: *A multissimo tempore infirmus iste Principinus a febre botutus est, intelligitisne? sunt duos menses. Ego non scio quod alter medicus factus, ille etiam infirmus es, intelligitisne? si ille hic esset, poteret dire, quo modo morbus accedit, et quomodo morbus progredit et quid factus est cum medicamentis. intelligitisne? Ego tantum scio, quod audivi ex foeminis, que hic sunt apud principinum, intelligitisne? Principinus habuit febrem, intelligitisne? Et ab isto febre botutus est cum multissima ardore, sitis magnus, intelligitisne?*

câțiva ani o avere de 60—70 pungi. Deoarece acești oameni se duc la Universități fără nici o pregătire, fără cunoașterea limbei latine, iar ajungând acolo nu se interesează nici de logică, matematică, fizică, științe naturale și nici de chimie, botanică, anatomie, fiziologie, materie medicală etc., ușor poate vedea ori cine cât de slabe vor fi cunoștințele lor în domeniul patologiei și terapeutice. La ei nu se găsește decât un empirism nefilozofic.

Șarlatani, vraci, rebouteuri, diferiți medici excroci, vagabonzi, femei bătrâne, găsesc în aceasta țară ocupație foarte bogată. Nimeni nu îi întreabă pe acești ucigători de oameni, cine sunt? și de unde vin? dacă posedă vre-un certificat sau diplomă? ba întrebați fiind, se pot chiar splendid justifica cu câte o fițuică de hârtie. Arată atestate dela foștii lor stăpâni, la cari au servit ca bucătari sau lachei. Principalul e să vorbească puțin franțuzește sau italienește și aceasta ajunge ca să aibă mare trecere ori unde. Eu am cunoscut un șarlatan, care a cumpărat dela văduva unui adevărat medic pentru 100 galbeni diploma răposatului, ștergându-i numele și înlocuindu-l cu al său. Pretutindeni își arată diploma falsă și oricare prost credea că el este un Esculap promovat după

Nihil comedit. Vesperi calor semper multissimus erat sed mane non tanto multus erat, intelligitisne? Facuta febris putrida, crisis non potebat fare, intelligitisne? Crisis non facuta nec per sudorem, nec per urinam, intelligitisne? Materia peccans facuit metastasin in fauces, in laringe et pharinge, intelligitisne? Et non potest deglutere. Ego hodie ordinavi duos clysteres, multissimi foeces egrediverunt et puterunt horribillissime, intelligitisne? Etiam injeximus per nares decoctum Ordei cum melle rosato et spalavimus etiam os et palatum et linquam, intelligitisne? Et venae sublingvuales etiam umflate sunt, et glandulae sub cute, et non potest deglutere, intelligitisne? venutus est ad magnissimum periculum quid debemus fare? Ego etiam duo vezicatoria posui in pedes. Intelligitisne? Si istae non agere potere et non atrahunt urinam extraille moriet.

Acest scârbos „Intelligitisne“ o auzeam dela acest medic mizerabil în toate limbele pe care le vorbea. În grecește *καταλαβαίνετε?* în Turcește: Anadenis? Încă aceiași noapte, îndată ce am părăsit curtea Domnească am notat aceasta istorisire latinească mizerabilă în ziarul meu din care o am redat aici din cuvânt în cuvânt.

toată regula ; numai Feldmareschalul Romanțov, care la 1788 in Iași adese ori il vedea trecând prin cartierul său de iarnă, il numea „grenadier prusac“. Si totuși a ajuns acest escroc după ultimul război ruso-turc, Archiatros la un Voevod. Sunt de nedescris teribilele ravagii pe cari acești mizerabili cârpaci le fac in toată țara, in timp ce autoritățile se ingrijesc numai de punca lor proprie. Pentru stările din Moldova se potrivesc cuvintele consilierului Hess (Cf. „Baldinger“, „Neues Magazin“ für Ärzte, Vol, III. pag. 253. y. IX.) că, un zidar sau tâmplar, care nu se ține de breazlă nu poate îndrăzni să repare o casă, in timp ce oameni, cari nici măcar părțile constitutive ale corpului omenesc nu le cunosc, au permisiunea să il cârpească. Aceasta libertate e atât de favorabilă mortalității și atât de stricăcioasă populației, încât mai ai crede că autoritățile sau înțeles cu Moartea, ca in schimb ea să le prelungească viața lor prețioasă. Chirurgii sunt aicea de aceeași categorie cu șarlatanii. Ei se ocupă mai mult cu ingrijirea de boli interne, decât externe, fără însă a avea cele mai necesare cunoștință din domeniul medicinei. Luxațiuni, fracturi, se vindecă cu mult mai bine dacă sunt tratate de țărani de aci, decât de chirurghi. De câte ori rămâne cineva schiopătând după o fractură, se știe în general, că acesta n-a fost tratat de un țaran ; din care cauză chirurgii primesc multe huidueli : că sunt mai proști în știință decât țărani, cari n-au urmat nici o Universitate, însă știe să vindece mai bine fracturile. Medicii merituosi sunt în schimb cu atât mai apreciați și stimați de Greci și de Moldoveni, cu cât aceștia au mai rar norocul de a fi tratați rațional în boalele lor. Sunt întâmpinați cu cel mai mare respect și li se dă întotdeauna titlul grecesc de : *ἀρχον ἱατρος εἰσοχώτατος*. Câțiva boieri mai proști au însă obiceiul de a numi astfel și pe șarlatani, ceace însă nu mă miră, deoarece știu că și în Ardeal, mai ales în Sibiu, bărbierii adesea sunt onorați cu titlul de doctor.

La Iași în acel timp nu se găseau decât trei farmacii*

* Sub domnia lui *Constantin Muruzzi* nu era în Iași decât de o singură farmacie ; și aceea atât de mizerabilă, ca și *φαρμακωπολης*-ul de pe atunci. In toată țara nu se mai găsea o altă farmacie.

și acelea atât de mizerabil aranjate, încât ele într-un stat civilizat ar fi fost arse. Una este a orașului și o ține un grec ignorant, în chirie. A doua este numai o filială a celei sus-numite, ea este situată în apropierea Curții princiare și înpodobită în titlul de Farmacia Curții. Un farmacist practicant, Șas ardelean, lucra acolo de 7 ani. Acesta, deși isteț și de treabă, totuși nu reușea să facă ceva bun, pentru că avea ca șef un idiot Grec, care încontinuu, voia să-i dea instrucții. A treia farmacie era proprietatea unui Chiot, care de altfel avea ocupația de fabricant de rachiu. În toată țara nu mai este altă farmacie. Taxele le fixează farmacistul după placul lui. Și vinde cu preț foarte mare chiar și medicamentele stricate. Iată o altă dovadă cât de mult nu se interesează autoritățile superioare ale țării de situația sanitară. Nenorocul este mare pentru cei săraci, cari nu pot plăti nici vraciul, și nici medicamentele, cu prețul lor exagerat, și când sunt bolnavi, trebuie să moară în lipsă de ajutor. Dar și cei bogați stau destul de prost în privința aceasta.

Câteva note și comentarii privitoare la doctrina medicală și terminologia doctorului Andreas Wolf.

Wolf, care a studiat în Tyrnavia și Germania a fost fără îndoială în păreri sale clinice un adept al primei școli vieneze (*Van Swieten*). În doctrina medicală, care nu prea reiese clar din capitolul „boalele Moldovenilor“, pare a fi după unele îndicii răzlețe mai mult un adept al școlii medico-filozofice și sistematice germane, care prin construcțiile ei forțate și prin greoiunea teoriilor ei, adese foarte îndepărtate de realitate, se distingea de școala medicală vieneză, eminentamente practică și reală. Un lucru reiese clar dintr'un pasagiu ironic la adresa lui *John Brown*, că *Wolf* era un adversar declarat al teoriei acestuia, care reducea geneza tuturor boalelor la „iritabilitate“, la „stări stenice“ și „astenice“ și care teorie era foarte la modă în vremea aceea.

În general se poate afirma că *Wolf* era umorist, adică credincios vechilor teorii ale lui *Hipocrat*, după cari boalele sunt datorite turburării amestecului umorilor cardinale.

În orice caz aflăm destule îndicii, că *Wolf* a știut să și păstreze judecata rece de clinician și a înțeles să se ferească de a se perde prea mult în speculații teoretice și metafizice, cari atuncea i dăduse unei întregi direcțiuni a medicinei un caracter de tot ireal.

Accentuăm deci din nou: din capitolul tradus de noi nu se poate reconstitui doctrina medicală a lui *Wolf*. Reiese însă totuși faptul că el a fost un bun clinician, care știă, mai mult intuitiv și grație bogatei experiențe, să ia o atitudine optimă la patul bolnavului.

Pentru că să putem înțelege astăzi cele scrise de *Wolf* ie în orice caz necesar să încercăm a identifica termenii sei medicali și a da echivalentul modern al terminologiei sale.

Mai întâiu trebuie să fixăm faptul, că terminologia medicală din timpul lui *Wolf* diferă esențial de a noastră. Aceleași numiri nu mai redau aceleși noțiuni. Acest lucru e mai evident în ce privește noțiunile diverselor febre. Diferitele forme de febre ale autorilor din secolul al XVIII-a sunt primate de ei adesea drept entități morbide; multe din ele pentru noi nu mai sunt decât simple simptome. Etiologia febrilor în epoca înainte de *Pasteur* este deasemenea principiar diferită de a noastră. Ceeace face însă lucrul și mai greu de înțeles pentru noi e lipsa complectă de unitate în terminologie și impreciziunea noțiunilor, care variază dela școală la școală. (Școale și sisteme medicale apăreau și dispăreau pe atunci ca și ciupercele). Astfel de exemplu în celebrul „Dicționar al medicinei“ francez de pe la 1800, autorii recunosc la capitolul „fièvre“ fără nici un înconjur, că pe timpul acesta nu există o definiție unitară a febrilor, și se mulțumesc a da o îngrămadire de definiții și clasificări personale ale diferiților autori, cari mai mult încurcă decât luminează pe cetitori.

Astfel *febra gastrobilioasă* este uneori o simplă gastroenterită, cauzată de o presupusă „secrețiune prea abundentă de bilă tare în intestin“; alteori este pur și simplu un icter febril. Ba într'o descriere a lui *Tissot* putem recunoaște în febra bilioasă o febră tifoidă cu tendință spre complicațiuni pulmonare. Alteori iarăși aceeași febră bilioasă ne redă tabloul morbid al unei malariei tropice. La *Wolf* „febra bilioasă“ pare a fi mai mult termenul pentru a servi la numirea afecțiunilor gastro-intestinale febrile.

Febra nervoasă este termenul pentru toate afecțiunile febrile cu simptome cerebrale bătătoare la ochi (deliriu, somnolență, lipsă de conștiință); ei i-se poate subsuma noțiunea modernă de febră tifoidă și tifos exantematic.

Lingoarea amintită de *Wolf* este febra tifoidă cu manifestățiuni evidente abdominale.

Febra putridă este ceea ce alții autori contemporani numesc și febră discrazică.

Febrele vernale și autumnale sânt formele diferite de malarie; poate și febra recurentă.

În ce privește *maladiile venerice* nici nu trebuie să accentuăm că Wolf nu putea fi decât unicist.

Hipocondria este concepută ca o boală, nu ca azi drept un simptom ; s'ar putea mai bine identifica cu neurastenia de azi.

Privitor la *erizipel* e de notat că în vre ea aceea intra în cadrul noțiunii și o serie de afecțiuni eritematoase ale pielii. Etiologia sa era căutată în afecțiuni gastrice.

Deasemenea de tot străin de felul nostru de a-le concepe sunt tratate boalele cutanate. Acel „*flux sărat*“ pe care Wolf îl numește cu termenul grec „*ἔρπηξ ἐσθιδόμενες*“ este o afecțiune cutanată, a cărei etiologie pe atunci să căuta în faptul, că într'o regiune careșcare a corpului, sub piele să găsească umori cu o concentrare de sare mai mare, care are drept urmare un fel de sublimație a sărurilor prin piele, iritația ei și formarea unei boale cutanate. (Sunt acestea noțiuni pe cari dermatologia noastră clasică nu le admite, la care însă se pare că unii cercetători de tot noi, „*mutatis mutandis*“, revin iarăși.)

Lucrarea lui Wolf ne dă o imagine vie a boalelor principale de cari suferea pe atuncea populația în Moldova, a stărei sanitare și a sănătății publice în acest Principat. Lucrarea aceasta e cu atât mai prețioasă, cu cât e scrisă de un specialist. Astfel valoare ei documentară e foarte mare în ochii medico-istoricului.

Cât de mult a fost apreciată, o dovedește și faptul; că teza doctorului *Constantin Vârnăv*, din 1836 „*Rudimentum physiographiae Moldaviae*“ se bazează în bună parte pe observațiile lui *Wolf*, și că articolul unui medic german anonim din „*Sach's medicinischer Almanach für 1839*“ (Berlin), „*Ärtzliche Mitteilungen aus der Moldau*“, de fapt nu este altceva decât un *resumat*, — cu câteva adausuri contemporane, — a celor scrise de *Wolf**

* Asupra acestui articol anonim vezi *Dr. Valeriu Bologa*. „*Medicina în Moldova la 1873*“, Revista științelor medicale, 1925. No. 10 și 11. Din acest articol am scos și eu o bună parte din comentariile asupra terminologiei și noțiunilor medicale din timpul doctorului *Wolf*,

Concluziuni.

1. Doctorul *Andreas Wolf*, Sas din județul Sibiu, a petrecut ca medic practician între 1780 și 1800 în Moldova. În acest restimp a studiat viața contemporană și istoria Moldovei. În 1805 publică în Sibiu în două volume a să „*Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstentums Moldau.*“

2. În partea primă a acestei cărți întreg capitolul V. „pag. 184—214“ este închinat nosologiei Moldovenilor și stărei sanitare a țării. Acest capitol, scris fiind de un specialist, e un prețios izvor pentru istoria medicinei la noi.

3. Din descrierea lui *Wolf* reiese că poporul de la țară avea constituție bună, fiind bătuit aproape numai de inevitabile boale infecțioase și epidemii. Boerimea în schimb, care ducea o viață destul de nehygienică, prezentă, după cum rezultă din descrierea lui *Wolf*, o seamă de semne de degenerescență.

4. Organizația sanitară a țării lipsea aproape complet. Autorul insistă asupra incapacității medicilor greci, asupra completei lipse a unei poliții sanitare și asupra stării deplorabile a puținelor farmacii.

5. De remarcat este ușurința cu care s'a introdus și lătit sub principele *Alexandru Muruzi* în 1803 vaccinația antivariolică.

Aprobată și bun de imprimat
19 Nov. 1927.

Văzut la
Nov. 927.

Președinte:

Decan:

Prof. Dr. I. Moldovan.

Prof. Dr. M. A. Botez.

Bibliografie.

1. Andreas Wolf: „Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstentums Moldau“, Hermannstadt, Hochmeister 1805, 2 vol.
 2. Franz Iosef Sulzer: „Geschichte des Transalpini-schen Daciens“ Wien, 1781, 2 vol.
 3. Ioseph Trausch: „Schriftsteller Lexicon oder Bio-grafisch-literärische Denkblätter der Siebenbürger Deutschen“ vol. III. Kronstadt 1871.
 4. N. Iorga: „Istoria literaturii române în secolul XVIII.“ vol. II. București.
 5. N. Iorga: „Medici și medicina în trecutul românesc“. București, 1919.
 6. Victor Gomoiu: „Din istoria medicinei și învățămân-tului medical în România.“ București, 1923.
 7. Gheorghe Crăinicianu: „Literatura medicală româ-nească“ București, 1907.
 8. V. Bologa: „Medicina în Moldova la 1838.“ Revista știin-țelor medicale 1925. Nr. 10 și 11.
 9. T. G. Bulat: „Din corespondența baronului Samuel von Bruckenthal.“ Revistă istorică, 1926, Nr. 4—6.
 10. F. Fredault: „Histoire de la Medicine“, vol. 2. Paris, 1873.
 11. Edmond Knaff-Faber: „Adam Chenot.“ Bul. Soc. sci. med. Luxemburg, 1921.
 12. E. Boinet. „Les Doctrines medicales, leur evolution.“ Paris, Flammarion, f. a.
-

